

XVI међународни научни скуп
Српски језик, књижевност, уметност

Књига IV

**ЦВЕЋЕ: ЕКО(ПО)ЕТИКА У
КЊИЖЕВНОСТИ, ЈЕЗИКУ И
УМЕТНОСТИ**

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Андрићев институт, Андрићград
2022.

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Андрићев институт, Андрићград
2022.

XVI међународни научни скуп *Српски језик, књижевности, уметности*
Књига IV (округли сто *ЦВЕЋЕ: ЕКО(ПО)ЕТИКА У КЊИЖЕВНОСТИ, ЈЕЗИКУ И*
УМЕТНОСТИ)

(Крагујевац/Андрићград, 12–14. новембар 2021.)

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Председник

Мр Зоран Комадина, редовни професор

Пошћпредседник

Др Милош Ковачевић, редовни професор

Др Драган Бошковић, редовни професор

Чланови

Др Владимир Поломац, ванредни професор

Др Часлав Николић, ванредни професор

Др Бранка Радовић, редовни професор

Др Биљана Мандић, ванредни професор

Др Јелена Атанасијевић, редовни професор

Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор

Др Катарина Мелић, редовни професор

Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор,

Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија

Др Анђелка Пејовић, редовни професор, Филолошки факултет, Београд

Др Ала Татаренко, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета „Иван
Франко”, Лавов, Украјина

Др Зринка Блажевић, ванредни професор, Филозофски факултет,
Загреб, Хрватска

Др Миланка Бабић, редовни професор, Филозофски факултет,
Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина

Др Михај Радан, редовни професор, Факултет за историју,
филологију и теологију, Темишвар, Румунија

Др Димка Савова, редовни професор Факултет за словенску филологију, Софија,
Бугарска

Др Јелица Стојановић, редовни професор Филозофски факултет,
Никшић, Црна Гора

Рецензенти

Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)

Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)

Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)

Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)

Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)

Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)

Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)

Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

Издавање овог зборника подржало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

**ЦВЕЋЕ: ЕКО(ПО)ЕТИКА
У КЊИЖЕВНОСТИ,
ЈЕЗИКУ И УМЕТНОСТИ**

Уредници

Др Никола Бубања, редовни професор
Др Драган Бошковић, редовни професор
Др Милош Ковачевић, редовни професор

Милица А. КАНДИЋ¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

СИМБОЛИКА ЦВЕЋА У ПОЕЗИЈИ ЈОВАНА ГРЧИЋА МИЛЕНКА²

У раду се превасходно бавимо испитивањем присуства и функције флоралних мотива у оквиру целокупног песништва Јована Грчића Миленка. Исто тако, настојимо да укажемо на флоралне мотиве који су били део обреда а који су у Грчићевој поезији изузетно присутни. Сходно томе што је природа битан део песничког бића, она прати и прожима живот песника, те смо најпре објашњавали и разматрали присуство цвећа као дела природе, јер обележава највећи део песничког опуса, али је истовремено и део обреда као човекове исконске везе са природом која никада није прекинута. Будући да смо се бавили истраживањем флоралних мотива, посебно смо истакли симболику оног цвећа (попут ружа, босиљка, висибаве, љубичица, божура) које је унутар Грчићеве поезије најзаступљеније и тумачили смо какав значај и функцију поседује венац у колективу и за појединаца самог. На основу корпуса коришћеног приликом истраживања, долазимо до закључка о изузетној присутности флоралних мотива унутар Грчићеве поезије, било као дела обреда, дела слика природе или симбола мртве драге што смо овим радом и желели да осветлимо.

Кључне речи: романтизам, Јован Грчић Миленко, поезија, природа, мртва драга, цвеће, обред.

1. УВОД

Природа је за песнике романтизма била спона бића и ствари, а доживљај природе пресудно осећање, предуслов постојања песничког света. Она успоставља хармонију, мири супротстављености унутар песничког субјекта. Као извориште, неисцрпно богатство песничких функција, природа је та која обелодањује све оно што се одиграва у песничкој души, будући да песници у природи налазе све. „Њима природа показује све промене бесконачне душе, и више од најдуховитијег, најживахнијег човека изненађује дубокомисленим обртима и досеткама, сусретима и скретањима, великим идејама и настраностима” (Новалис 1967: 56). Песнички субјект тек се у сагласју, хармонији с природом може остварити као песничко и мисаоно биће, успевајући да на тај начин објасни себе. Да

1 milica.kandic@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

би човек схватио природу, каже Новалис (1967: 57, 58), он мора пустити да се природа у њему самом развија, јер се природа као таква отвара ка њему и обзнањује своју присутност. Видети природу, значило би допустити јој свеприсутност у песничком животу. Уметност је тада у спречи с природом, она постаје друга природа, баш као што је природа уметност сама, као она која је извор и увир песникове инспирације, суштаство бића лирског субјекта. Да би природа у романтизму постојала на онај начин на који је данас поимамо, неопходно ју је романтизовати. И не само природу, већ и сваки појам који је предмет песничке инспирације. Романтизовати значило би пронаћи изнова суштину, првобитан смисао како би предмет постао део метафизичког света. Новалис романтизовање као операцију објашњава тако што: „простоме придајем узвишен смисао, обичноме тајанствен изглед, познатоме достојанство непознатог, коначноме бесконачан привид, ја га романтизујем” (Новалис 1967: 77). О нераскидивој вези природе и човека говори и Август Вилхелм Шлегел (1967: 81), али он иде и корак даље у односу на Новалиса, при чему нам скреће пажњу на Грке који су живели у складу с природом. Природа је за њих била својеврсна религија, предмет обожавања, а поезија је у сагласју са природом и митологијом као њеним средиштима и битним предусловима њеног постојања. Сходно томе, античка поимања природе, мотива, осећања веома је лако довести у везу са романтизмом посредством поезије (Паул 1967: 87). Под романтичним Паул (1967: 88) подразумева вапај за лепим изван свих граница, бесконачно лепим и узвишеним.

Везе природе, религије, митологије и романтизма јесу нераскидиве, посебно везе митологије и поезије, зато што и митологија и поезија непрестано контемплирају о свакодневном човековом животу. Тако Шлегел (1992: 44) истиче велика преимућства митологије и напомиње да митологија промишља о свему ономе што промиче свести и ту се задржава. Овакво запажање веома наликује поимању душе и искуственом човековом опажању и разумевању ствари. Оно што је заједничко поезији и митологији јесте својство које је Новалис означио као романтизовање, тј. издизање обичног предмета у сферу необичног, јединственог, измештање коначног у бесконачно и давање једног посве новог виђења ствари и живота. Мит, а са њим и поезија, управо бележе те необичности, оваплоћујући их и смештајући у сферу највишег. Преображавање јесте оно што мит и поезија чине, али изван разумског, обичног, свакодневног, како би могли бити пренети у сферу шлегеловског нереда фантазије, исконског хаоса људске природе који веома наликује хаосу античких богова (Шлегел 1992: 44, 45). Али, треба начинити и корак даље у овој паралели, те говорити о „митологији ума” коју је Хелдерлин као један од заговорника овог термина успео да поетизује. Код Хелдерлина битну улогу игра ум, јер посредством слободе ума језик који користи добија моћ да у поезији створи и обзнани оно божанско што у том простору поезије пребива (Зафрански 2011: 120). Митска машта помаже Хелдерлину да смести своју

садашњост, догађаје, пејзаже у мит као делу прошлости, јер, постајући прошлост, њима је омогућен један нови живот. Покушавајући да пронађе „лирски језик за митско искуство”, постиже да се обични тренуци издвоје из свакодневног сивила и да својим повишеним интензитетом буду виђени и осветљени на један нови начин (Зафрански 2011: 121–122). Тако Хелдерлин доживљава природу у спреси с боговима, као божански догађај при чему божанско постоји само у појединачним деловима пејзажа, не и у целој природи. Митологија је постала део природе исто као што се у природи препознају митолошки, ритуални и обредни обрасци.

Природа, митологија и поезија само су неке од романтичарских опсесивних тема, али овом низу треба придодати и драгу или мртву драгу као мотив често присутан у романтичарској поезији. Символичка појава мотива мртве драге јесте део једне шире идеје – синтезе која заокупља пажњу песничког субјекта (Владушић 2009: 48). Жеља за синтезом јесте жеља да се буде са драгом и изван живота, након смрти, али и покушај да се љубављу надвлада сама смрт. Тако песник у немогућности да оствари синтезу чезне за оностраним, али и гравитира између оностраности и ононостраности. Посредством поезије као знака немогућности и чежње, песник макар једним делом жели да досегне стање божанске идеалности (Владушић 2009: 45). Владушић (2009: 35) истиче два типа тематизације мотива мртве драге: „1) кроз свест о коначном нестанку драге, 2) кроз визију мртве драге која песнички субјект суочава са оностраним, чувајући у исто време његов идентитет”. За наше истраживање нарочиту важност има други тип тематизације, зато што га на примеру поезије Јована Грчића Миленка уочавамо и сматрамо да је потребно посебно објаснити управо на корпусу његове поезије. Грчићев лирски субјект своју мртву драгу чува брижљиво у сећању тако да она остаје неокрзнута временом. Грчић је својим песништвом начинио спомен вољеној, себи је тако приписао моћ хиперпамћења и победио заборав (смрт драге), сместивши је у сферу вечности неокрњене временом. Своју драгу лирски субјект види свуда – посебно је то уочљиво када су пејзажи природе посредни, тј. у сликама цвећа, пољана, ливада, као и обичаја плетења венаца или у разговору двоје младих.

У овом истраживању бавићемо се песничким сликама у којима се јавља цвеће као главни мотив, те ћемо тако обухватити пејзаже, као места обзане и бујања природе, затим сликама разговора двоје младих, јер се у Грчићевој поезији често сликају као два цвета, преко брања цвећа и плетења венаца уочи празника као својеврстан обред, али и представу венца чија је обредна моћ свеобухватна, тако да представља читав човеков животни циклус. Насупрот Змајевом венцу којим је пригрлио све своје најмилије умрле, Грчићев венац прати празнике Ивањдан и Ђурђевдан, када се бере цвеће, плету венци и сања суђеник, затим се прати обред бацања венца на кров, у воду, стављање венца на капију или на гроб када је посећивање мртвих или њихова сахрана у питању.

Грчићев лирски субјект и те како је свестан своје пропадљивости и то се уочава посебно при крају његовог стваралаштва наговештајима у природи (баш као што је то случај и са Бранком Радичевићем). Пишући о драгој, песник ју је поставио као центар, константу свог песништва. На тај начин, посредством мотива мртве драге себи обезбеђује постојаност, апсолутни идентитет, наспрам пропадљивости и променљивости објекта, али је исказао и свест о сопственој пропадљивости и скорој смрти. Мотиви природе и мртве драге имају повлашћени статус, обезбеђују победу над временом, али су и својеврстан подсетник о пролазности света (Владушић 2009: 147). Кашанин (1928: 34) скреће нам пажњу на то да Грчић својим широким дијапазоном песама поседује сликарски таленат, једну способност да уочи и спољашњи свет проживи и обоји тоновима свог песничког света. Његова запажања обухватала су и Грчићево осећање природе, земље, атмосфере, а исто тако и оживљавање предмета и бескрајну опчињеност малим стварима и призорима из природе. Песник је, што ћемо нешто касније имати прилике и да видимо, био инспирисан љубављу према девојци, али се исто тако и мајци приписују љубав и захвалност какве се у српском песништву ретко срећу. Подстакнут овим осећањима према девојци и мајци, Грчић је раздрагано писао своје стихове, али треба истаћи и његово касније стваралаштво које карактеришу мисаоне песме, личне, дубоке, које представљају свест о крају живота који му се ближио, слутњу нечег злокобног што је опседало и његове пејзаже који више нису били весели и раздрагани. Песник је увидео како ведрину живота нарушава и угрожава смрт која изједа песничко срце идиле (Павловић 1981: 186). Грчићеве пејзаже, дакле, можемо поделити у две групе: прву групу чине пејзажи који су весели, разиграни, приказују природу у бујању, пуноћу бића и живота, и другу групу коју чине суморни пејзажи, мисаоност, меланхоличност и слутња смрти. Драга се у слици природе јавља као цвет и представља једну константу Грчићевог песништва, док се цвеће груписано у венце јавља двоструко: у обредима чекања суђеника и венчања и обреду сахрањивања, где цвеће краси гроб мртве драге.

2. ДРАГА КАО НАЈЛЕПШИ ЦВЕТ ГРЧИЋЕВЕ БАШТЕ

Јован Грчић Миленко песник је који је интимно приступао природи, описујући родни крај са бескрајним одушевљењем и дивљењем, али и са злом слутњом тако да сва ова осећања могу истоветно обухватити његову поезију (Ређеп 1998: 133). И управо то га приближава Бранку Радичевићу, та љубав за свој крај, жеља да се вољено место опева и овековечи, да се с усхићењем проговори о чарима и посебностима свега што тамо постоји. Ипак, не одбацујући слутње блиске смрти, Грчић је умео да у песму стави одушевљење и слутњу као два сукобљена осећања, али су то супротстављености које обитавају у простору природе, међу шумом, крај реке

(Ређеп 1998: 134). Називајући га одушевљеним, заљубљеним песником, Вељко Петровић (1966: 442, 443) додаје да он проналази лепоту у свему на свету, његова природа изнова постаје призор виђен по први пут, што га поистовећује са Радичевићем због идентичног интимног доживљаја природе. Често се јављају песме у којима је присутна природа као сведок тајних састанака или је природа та која чува тугу лирског субјекта због смрти његове вољене. Драга је оличење чистоте, смерности и лепоте, она је ружа, љиљан, бели крин, а овим цвећем управо су и сугерисане особине идеалне драге. Међутим, када је реч о песмама које опевају смрт вољене, цвеће је најчешће спомен као једини који остаје, онда када драга напусти овоземаљски свет. За свог живота драга је даровала цвећем драгог, стављајући га свом вољеном на груди, те је цвеће и симбол њихове вечне љубави. И након што је вољена дала дар и умрла, за њом остаје да жали лирски субјект и да плете венце од суза. У песми „Тужне песме” појављује се овај венац, да би Грчић касније опевао цветне венце. Лирски субјект свој венац носи и жели да га да драгој као својеврстан обред који би заувек спојио њих двоје нераскидивом везом. Овај обред јако подсећа на обред плетења венаца за Ђурђевдан, при чему би онај који венац са девојчине капије узме дошао да је проси, те се између њих остварује нераскидива веза. Обичај је да се на Ђурђевдан иде на реку „шале ради”, где једну девојку гурну у воду и из ње је извуку. Оваква слика по Чајкановићу (1973: 11) представља озбиљну културну радњу – супституент људске жртве која се мора принети божанству што је у паганизму такозвана „света свадба” где жртва треба да обезбеди плодност поља. Песма „У поноћи” значајна је због тематике смрти коју песник обрађује, али посредством мотива сна о новом дану своје драге. Али, док она сања вечни сан, лирски субјект пева о својим црним слутњама и о свом туговању.

Јесте л' вид'ли капљу ону
Што с' у недра руже свила?
Е, тако се тешка туга
У срдашце моје скрила.
Али кап ће ружи зато
Продужити коло дана,
Мени туга устајана.
(Грчић 1928: 15)

Сликањем росе и цвета метафором, Грчић означава како се туга увукла у његово срце, а исто тако нам сугерише да је цвет душа његове вољене. То неће бити једина слика у којој ружа учествује: „Ружа је, као оличење мртве драге, присутна на њеном гробу зато што овај цвет означава везу биљке са душом умрлих” (Поповић Радовић 2010: 272), а исто тако се веровало да душе несрећних љубавника своје уточиште налазе у овом цвету. У зависности од облика, цвеће представља „центар” и од тог тренутка представља архетипску слику душе (Кирлот 1990: 110). Ова песма јесте и

један од тренутака када песник сам себе изједначава са цветом и говори о својој пропадљивости због туге којој нема краја. Песник себе и своју драгу изједначава са цвећем и на тај начин непосредно проговара о култу језика цвећа. Приметили смо да је „језик цвећа” култ који се развијао у XIX веку и може се припојити метафори о „књизи природе” (Фербер 2007: 34). Језик цвећа јесте језик успомена и осећања и он умногоме нешто и каже о самом лирском субјекту и његовом доживљају драге и света око себе.

Песма „Љубичице” једна је од неколико Грчићевих песама истог назива. Љубичица је централни мотив ове песме, али и многих других Грчићевих песама, баш као што је то случај и са ружом. Мотив љубичице осликан је и у песничком фрушкогорском рају, али је и рајски цвет његове драге. Као и ружа, и љубичица је цвет љубави који се уочи Ђурђевдана бере и ставља у венце или се поклања драгом. Песма нас подсећа на обред брања цвећа крај воде, као и на обред плетења венаца и кићења капија цвећем. У одређеним култовима, маргинализована је улога жене, али када су култ и религија биљака и дрвећа посреди, жена је најбитнији учесник у обредним радњама брања лековитих и магичних биљака (Чајкановић 1994: 177). Од женских божанстава зависи читава природа, почевши од семитских и индоевропских народа (Иштар, Астарота), док су у нашој религији и митологији најчувеније биљарице женски демони и виле (Чајкановић 1994: 177–178). Љубичица евоцира успомене на дане испуњене срећом и хармонијом. Драга попут виле бере љубичице и чара, бацајући их у воду док мисли на свог суђеника.

А она с груди љубичице кида,
Те мислећ' на ме, спушта у вале.

О, чувај, чувај, поточе лепи,
Чувај и мирис што је на цвеће
Слетило с њених мирис-недара!
(Грчић 1928: 18)

Љубичица својим магијским дејством треба да оствари жељу девојке која изводи ритуал. Такође, у песми уочавамо и обред који је драга за живота изводила: свом драгом даровала је љубичице. Ово цвеће посебну улогу има у етимолошкој магији где девојка своје суђенику дарује цвет како би је увек љубио (Чајкановић 1985: 82). Песма „Љубичице” јесте својеврстан наставак претходне песме и наставља песников дијалог с цвећем.

Зелено брдо, зелена доља,
У дољи поток сребрна лица,
Обале мале грли му трава,
А траву краси – ох, љубичица!
(Грчић 1928: 20)

Цвеће је, као и читава природа, живо и говори хвалоспеве драгој, оно је сведок њене лепоте и доброте. Цвеће се јавља и као слика рајског врта, било земаљског или небеског врта. Најпознатији романтичарски цвет јесте мистериозни „плави цвет” из Новалисовог романа „Хајнрих из Офтердингена”, који симболизује царство хармоније коме се може приступити само у сну (Фербер 2007: 77–78). Драга није само вила, чаробница, она је и баштованка која брине о сваком цвету и дарује му један део себе тако да цвеће верно осликава ону која се о цвећу брине. Лирски субјект је види као некога ко суди своје цвећу, али је од пресудног значаја и за његово срце, јер је и оно један цвет у њеној рајској башти. Често се свет мртвих замишља као зелена ливада или као башта са цвећем и воћем кога има у изобиљу (Чајкановић 1994: 86), те се морамо запитати да ли је у песми Грчић представио управо један такав свет као рајски врт.

У песми „Враголан славуј” Грчић даје слику царства цвећа: божура, лала, зумбула и њихову краљицу ружу. У овој малој и веселој слици славуј треба да умилостиви цвеће, та мала божанства, да поштују ружу која је, иако кратког века, ипак њихова сестра. Оваква слика сакралног цвећа коју Грчић даје подсећа на Пантеон, где је божур још један бог (што по етимологији и значи), изузетно поштован као и лала, док је зумбул смиран и нежан висећи цвет. Готово сваки цвет представља девојку, али ружа увек означава најлепшу, највољенију девојку, чедну и рађиву, али је исто тако ружа цвет који треба да умилостиви музе (Фербер 2007: 173). Ружа представља одређену врсту божанства, а својом елеганцијом и лепотом она представља богињу Венеру и симболизује Венерино спајање младенаца (Поповић Радовић 2010: 273). У овом малом храму цвећа славуј јесте само гласник који својом песмом хвали и велича мала цветна божанства, а сваки цвет представља причу у малом, својеврсну митску причу која се око њега испреда.

Слика цвећа присутна је и у наговештају смрти дечака Дамјана где Месец обилази своју небеску башту попут баштована који надгледа цветни врт, жели да узме најсјајнију звезду. Но, у овој слици цвећа и баште у којој владају мир и спокој, цвеће својим мирисом обужмљује башту и шири молитвену песму. Међутим, та молитва није била довољна да оздрави дечака, а песник наговештава неспокој који ову слику мира и спокоја нарушава. Кроз песму провејава слутња која је у дослуху са оностраним силама, у амбијенту између сна и јаве, у хармонији са природом и у интимистичком односу са свакодневним животним појавама, а опет на један грчићевски начин самосвојна слика (Хајдуковић 2009: 24). Али, цвеће унутар тог хармоничног и наизглед идеалног пејзажа нема моћ да заустави оно што ће се неминовно догодити, већ само учествује у грађењу слике рајског врта који ће убрзо постати и уточиште дечакове душе. Природа и идила битни су рефрени ове песме, али се након дечакове смрти пејзаж нешто изменио. Месец је тужан, чини се да је и он хитао за дечаком као најсјајнијом звездом и да је постао нова звезда на небу, још један цвет

месечеве небеске баште. Жеља за сусретом била је обострана, али Месец ипак не хита да види свој цвет зато што је свестан жалости оних које је дечак напустио.

Но зашто ли тако тужно
За облачак онај зађе?
Мора бићи међ цветови
Дамјановоџ да не нађе...
(Грчић 1928: 106)

Цвеће је и део слика страдања и спомена на страдања српског народа. Тако је Грчићево цвеће које цвета на Косову пољу реминисценција на Косовски бој и црвене божуре који на Видовдан цветају и опомињу на велику жртву јунака за своју земљу. Божур се и у антици као и данас везивао за место погибије ратника (у антици Адониса). Песма представља подсећање на тај догађај, али и жал за пређашњим јуначким златним временом који ће увек бити присутан и овековечен тужним црвеним (крвавим) божуровима.

Хеј, Косово, јади наши!
Докле ћеш нам тако спати?
Та докле ће *шужно* цвеће
На попрсју твоме цвати?
(Грчић 1928: 121)

У народној традицији постоје подаци о томе да човекова душа после смрти може прећи у дрво или биљку, те су тако из крви косовских јунака никли божурови (Чајкановић 1994: 171). Треба даље начинити паралелу и говорити о Косову као о пораженом ратнику коме је на грудима положено цвеће.

Слику природе и рајских вртова осликава и песма „Моја и њена срећа”. Грчић је, како можемо запазити, користио различито цвеће попут лале, зумбула, божура да ослика врлине своје драге, али као њен главни репрезент узима ружу коју у свом песништву најчешће спомиње. Веома је битно да се уз ружу јавља и босиљак који је изузетно поштован и веома присутан у свим обредним радњама (рођење, свадба, крштење, сахрана) те можемо рећи да је ово цвет изузетно присутан у читавом животном човековом циклусу. Босиљак симболизује Богородицу, јер је према легендама то њен омиљени цвет, често се јавља уз ружу на гробу преминулих и представља чистоту те особе, али је исто тако и цвеће које симболизује рајски врт (Чајкановић 1985: 17). Босиљак служи култном очишћењу, присутан је од паганизма и подразумева купање пред празнике где, такође, има ритуални карактер како би оспособио учеснике да у обредној радњи учествују (Чајкановић 1994: 65–66). Цвеће које Грчић ставља уз своју драгу има функцију да ослика њену рајску природу, неокалану овоземаљским.

У красном врту моје лепојке
Трепери цвећа чаробан сплет:
До руже зумбул, до лале божур,
Међ' њима она – најлепши цвет!
(Грчић 1928: 141)

Од песме „Сећање” песник све више поистовећује цвеће са сликом двоје младих и све чешће води разговор с цвећем, било као лирски субјект било када описује дијалог цвећа. Ова песма представља реминисценцију тренутка када постаје изабраник своје драге. Тај тренутак означен је давањем цвећа и његовим стављањем на груди. Лирски субјект то цвеће чува, јер се у цвећу налази душа његове драге, он са цвећем води разговор док покушава да одагна тугу.

Знаш када ми из недарца
Киту росна цвећа даде?
...
Па и сада, јање моје,
К'о аманет чувам дара,
Кад утехе срце тражи,
Са цвећем се разговара.
(Грчић 1928: 158)

Даровано цвеће и разговор с њим треба да буду утеха и подсећање на састанке двоје младих и тренутак када је драга својим даром поклонила део себе што је дарованим цвећем управо и означено. Свако њихово обећање једно другом овековечено је природом, из природе и цвећем као симболу тих обећања и састанака. Песникова љубав за вољено биће сеже до најдубљих делова његовог бића (толико да га смрт вољене потреса из корена читавог његовог постојања) и то своје стање пореди са цветом:

Кад у зору зумбул плави љубне лалин смерни лик,
У сласти се топи, губи, из корена дрхти цео,
Као и ја када љубнем медне дике образ врео.
(Грчић 1928: 160)

Песма „Висибаба” представља разговор цвећа иза кога се крије поука људима, а говори о њиховој пролазности као што је то случај са цвећем које је девојчица убрала. Весела песма говори о висибابي као прецима, старим људима, наспрам младог, шаливога цвећа које ипак чека иста судбина као и све.

„Висибаба”, стара баба,
Оборене главе,
Згурила се, па све нешто
Гунђа око траве.

Њу гледала подруљиво
Танка „Пресличница”
Па дозвола „Чукун-деду”,
Свог шаљивог стрица.
(Грчић 1928: 176)

Шаљиво цвеће говори о висибаци коју задиркују због њене погнуте главе. Висибаци, весник пролећа, симбол богиње Баубе или Бабе, плодности, плодне земље (Чајкановић 1994: 201) гунђава је и погурена. Баба представља велико женско божанство, наглашава Чајкановић (1994: 43), и корелат је врховног бога Перуна. На овај начин Грчић даје живост свом цвећу и приказује га из једне нове перспективе. У песми су имена цветова дата курзивом, води се дијалог између њих, као својеврсна борба младог и старог поретка који ипак бива обједињен у ритуалном брању цвећа. Сваки цвет, треба напоменути, има своју посебну улогу, јер цвеће одликује, дарује особине оној која га бере. Многе биљке попут висибаци симболизују култ рађања и плодности, љубичица је ту да девојка буде љупка, љубљена, док су неке траве везане за девојчин стас, косу, снагу, смерност, пут и управо је то разлог зашто се све ове биљке беру заједно. Претпоставићемо да је у песми назначено обредно брање цвећа уочи Ђурђевдана, зато што се Ђурђевак уочи овог празника и бере, али зато и има кључно симболичко место у венцу.

3. ЦВЕТНИ ВЕНЦИ У ГРЧИЋЕВОЈ ПОЕЗИЈИ

Цвеће, као што можемо запазити, има веома битну улогу у обредним радњама, а исто тако има функцију представљања мртве драге и њених особина. Такође има улогу и да гради слике природе, при чему Грчић на јако сликовит начин води разговор с цвећем. У Грчићевој поезији јако велики значај имају и венци који имају другачију улогу од оне коју су венци имали у Змајевој песништву, а то је да пригрле све његове најдраже умрле. Венац у Грчићевој поезији треба да означи обред који се обавља одређеним данима у години, али исто тако и животни човеков циклус, јер се као и босиљак јавља у кључним периодима човековог живота (рођење, прошење, венчање, смрт). „Кружни облик венца као и кола у игри, понављао је, у ствари, путању светлости и сунца, и на тај начин индиректно подсећао на мит о вечном повратку Сунца од којег је зависила плодност, обнављање природе и живота” (Поповић Радовић 2010: 71). Култ плодности у природи такође се односио и на Мајку земљу као симболу женског и рађања, те је, поред поклоњења култу плодности, сам обред и чарање повезан са жељом да девојка буде испрошена битна слика Грчићеве поезије.

Песма „Пролеће на гробљу” тематизује слику венаца на гробљу онда када се животни циклус оконча. Али, због свог кружног облика, венац тематизује и понављање, а можемо рећи и наду у васкрсење, међутим, наду у овој Грчићевој песми не можемо пронаћи, она ће зато бити присутна

у другим његовим песмама. Венци су овде тужни, цео је пејзаж сетан и тмуран, те пролеће као вечно обнављање и препород не може да дође. Цвеће које краси венац копни, оно на гробу бива залеђено у свом најдивнијем тренутку живота и Грчић користи прилику да на овом месту начини паралелу залеђеног цвећа и смрти, као и паралелу смрти и сна. Овде залеђено цвеће представља овековечену успомену на тренутак када је драга била још увек жива, оно је подсећање и танка линија између сна и смрти.

Надгробни венци, ала сте тужни!
 Тишини мртвој студених груди
 Цвеће се ваше мирно предало,
 К'о тајном мразу планинска ружа,
 Ил' смртном санку детенце мало...
 (Грчић 1928: 51)

Венац као део мртвачког култа симбол је покојникове главе, али и покојникових заслуга стечених за живота (Кулишић 1970: 70). Песник подсећа да су у загробном животу изједначени и добри и лоши људи, и стари и млади, све их земља прекрива и венци су ту да означе последњи опроштај од умрлог. Резигнираним тоном Грчић окончава песму, разговарајући с цвећем кога нема ко да бере и које би само венуло на гробљу као што је то случај и са њим. На овај начин Грчић приказује себе као песника стрепње, што је опсесивна романтичарска тема – приказати бол као интимно песничко осећање или пак бол који израња из историјске судбине Рода (Хајдуковић 2009: 25).

Песма „На чесми” представља обред брања цвећа у близини воде, те је јако значајно увидети овај мотив, јер се брање цвећа на ливади, у шуми одвија исто као и на води (извору, реци, чесми). Крај воде често се изводе ритуали, те није случај што велики број песама говори о брању цвећа и биља крај воде. Бројни ритуали извођени су поред воде – обичаји додолања, затим они уочи Видовдана, Ђурђевдана и представљају слављење живота, плодности и природе (Поповић Радовић 2010: 101). Код нас је нарочито присутно брање биљака за време Међудневице³. Обреди укључују брање сакралног цвећа и овенчавање извора, зденаца, бунара, капије венцем или букетом цвећа.

Ту сам свагда понајвише
 Наш'о кукурека,
 И љубица мирисавих
 Пролетњих му сека,
 Плавооких сека.

...

3 Међудневице су дани између свих великих Богородичиних празника, а у том периоду присутни су и други велики женски празници (Чајкановић 1994: 177).

Како ми је мила, Боже,
Ова чесма стара,
Кад ме и сад јоште може
Ево да очара...
Моћно да очара...
(Грчић 1928: 68, 69)

Пример овенчавања венцима уочљив је и у песми „Залубљена девојчица”, где је у заносу, мислећи о свом драгом, девојчица венцем благосиљала лабудове. Овај гест умногоме подсећа на кићење воде (извора, реке) цвећем, али може бити и предсказање злих слутњи, зато што је венац потонуо и зато што је бачен у језеро, такозвану мртву, стајаћу воду.

„Ивањско цвеће” јесте песма која говори о ритуалном брању цвећа уочи празника Ивањдана, празника летњег солстиција, при чему венац остављен на довратак куће или капију симболизује сунце, а штити од болести и урока (Кулишић 1970: 69). Ивањско је цвеће изузетно поштовано, а сам ритуал плетења венца од овог цвећа укључује певање песме чије су се речи изгубиле, али су у самом ритуалу опстале (Поповић Радовић 2010: 223). Међутим, ова песма почиње слутњом о крају живота, што је призорима из природе и наговештено (жуто лишће и цвеће док је природа уочи Ивањдана у пуном цвату, овенчана сунцем). Иако свесна своје болести, девојка ипак плете венац, јер се нада свом оздрављењу, а један од разлога јесте и тај да се сваке године ритуално плету венци по старим обичајима, те се сам обред мора извршити. У стиховима који следе, наслућујемо узрок њене потиштености, а то је њен драги и сам Грчић нам открива шта се са њим догодило.

И плете га дикла сетна.
Залева га сузом сјајном:
Да што лепше дома краси
У спомену обичајном.
...
Лане сам га, мајко, плела,
На колену драгог мога,
Уз песмицу разиграну
...
А данас ми цветак сваки
О терету приповеда...
(Грчић 1928: 82–83)

Приликом плетења венца, девојка у њега уткива сету, жалост, па и само биље не може имати сакрално и излечитељско дејство по ону која га је начинила. Изговоривши ритуалне речи, девојка баца венац, али се он не задржава на крову, а слутње се нижу, и оне попут табуа не бивају изговорене, већ следи други покушај бацања венца који се једва задржава на крову и говори нешто о својој плетиљи, а то је да је и њен живот такође

при крају. Песма се завршава сликом венаца на крововима, док је само један венац пао, а с њим се угасио и живот оне која га је плела. И сам празник наговестио је долазак смрти помоћу обредног предмета за који је највише била везана у последњим тренуцима живота.

Наредна песма којом Грчић разрађује мотив венца јесте песма „Венци”. Ова песма са нешто другачијег аспекта осветљава овај мотив, али тако да својим присуством обухвати читав животни циклус човеков. Песма се састоји из четири дела и обухвата четири кључне животне тачке: рођење (период детињства и одрастања), женидба/уладба, венци славе као круна човековог успеха (као највиша тачка животног раста) и опадање – смрт. Први део песме чини рођење и први тренуци живота, али и дететова чистота, анђеоска природа с којом је дете ступило на овај свет. При рођењу кум је дете даровао венцем уз жеље да порасте велико и да га касније красе венчани зелени венац (Кулишић 1970: 69). Овај обичај уткан је како у сам период живота тако и у први део Грчићеве песме. Приметна је и обредна песма или бар њен фрагмент који осликава ритуално плетење ових венаца.

А песмом бујном мило вам кажу:
„Китите, венци, сестрице мале!”
Ви их китите...
(Грчић 1928: 216)

Након завршног обреда који је Грчић осликао, песма хита периоду одрастања што песник означава водом која носи и жури даље, носећи „детињско цвеће”, у период када дете, сада већ момак, пита о другим, свадбеним венцима и тако означава да је детињство престало. Други део песме говори о ишчекивању и прижељкивању венчаних венаца. Ови венци подстичу на сањарење о брачном животу девојака и поноса момака који их носе како би означили да су спремни за женидбу. Венцима љубав и заједништво крепи мирис и указује на магијску моћ венаца који штите од болести и урока, али и помажу да се животне недаће лакше преброде. Венци прате старење и живот на заласку, подсећају на венчани завет, утеха су у тешким и више не тако веселим и безбрижним данима. Трећи део опева венце као круну успеха и победе, кржаве венце, славу која се стечена борбом и упорношћу.

Народну срећу, – живот у срећи,
Народну снагу, – славу у снази,
Народну слогу, – успех у слози,
Победе венци грле и красе...
О венци мили, – столећа зборе,
Та сјајност ваша одавна зна се...
(Грчић 1928: 218)

Они су подсетник славне светле прошлости, реминисценција времена када је народ живео у срећи, слози и слободи, те је таква земља овенчана венцима била рајска. Четврти део песме представља упућивање на песму „Пролеће” због истоветности стихова и представља жал за мртвом драгом, крај њеног живота, они су сведоци краја нечијег живота, присутни су приликом згаснућа живота самог и тиме се један животни циклус окончава баш као што је и венац својим кружним обликом симбол једног животног циклуса, а тај се циклус може односити и на онај у природи, где сваки део ове песме представља и једно годишње доба (почевши од пролећа до зиме).

4. ЗАКЉУЧАК

Представама из природе, при чему се посебан акценат ставља на цвеће, покушали смо да прикажемо како се песнички субјект у сагласју с природом остварује и обзнањује као мисаоно и осећајно биће. Будући да смо говорили о нераскидивој вези природе, религије и митологије, увидели смо како се ова промишљања манифестују на флоралне мотиве и како митологија и обред употпуњују и обогаћују промишљања о наизглед свакодневним предметима које човек можда није перципирао. Међутим, у овом је споју сасвим могуће на један несвакидашњи начин контемпирати о предмету своје преокупације (што би код Грчића била драга у споју са пејзажима природе и цвећем као делом тог пејзажа). Митологија је постала део природе, те је постало могуће у природи препознати митолошке, ритуалне и обредне обрасце, што је управо и представљено анализирањем флоралних мотива и пејзажа у коме су ови мотиви присутни. На основу анализираниог корпуса, можемо извести закључак о томе да су флорални елементи изузетно присутни унутар Грчићеве поезије, те да се може извести подела на елементе који су део обреда (обред плетења венаца за празнике, венчање или венац који краси гроб мртве драге) и они који су део слика природе, при чему подразумевамо цвеће као двоје младих или пак даровање као успостављање нераскидиве везе. Пратећи симболику цвећа, увидели смо колико цвеће као мотив има разноврсну улогу, колико је присутно у свакодневном животу човека и разоткрива мисли, снове и слутње лирског субјекта.

ИЗВОРИ

Грчић 1928: Ј. Грчић Миленко, *Целокућина дела*, Београд: Издавачко предузеће „Народна просвета”.

ЛИТЕРАТУРА

- Владушић 2009: С. Владушић, *Ко је убио мртву драгу? Историја моћива мртве драге у српском ђесништву*, Београд: Службени гласник.
- Зафрански 2011: Р. Зафрански, *Романтизам, Једна немачка афера*, Нови Сад: Адреса.
- Кашанин 1928: М. Кашанин, Јован Грчић Миленко: живот и рад, у: Милан Кашанин (прир.), *Целокућина дела*, Београд: Издавачко предузеће „Народна просвета”, XIX–XLIV.
- Кулишић 1970: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд: Нолит.
- Новалис 1967: Новалис, Песма, у: Зоран Глушчевић (прир.), *Романтизам*, Цетиње: Обод, 77–78.
- Новалис 1967: Новалис, Ученици из Саиса, у: Зоран Глушчевић (прир.), *Романтизам*, Цетиње: Обод, 56–61.
- Павловић 1981: М. Павловић, Планинска слика Јована Грчића Миленка, у: Мира Грујичић (ур.), *Есеји о српским ђесницима*, Београд: ООУР „Култура”, 184–186.
- Паул 1967: Ж. Паул, Битности романтичне поезије, различитости између јужне и северне, у: Зоран Глушчевић (прир.), *Романтизам*, Цетиње: Обод, 87–94.
- Петровић 1966: В. Петровић, Песник природе: поводом 60 година од смрти Јована Грчића Миленка, у: Зоран Глушчевић (прир.), *Епоха романтизма*, Београд: Нолит, 441–445.
- Поповић-Радовић 2010: М. Поповић-Радовић, *Митолошки речник биљног светла: митске приче о биљу*, Београд: Грађевинска књига.
- Ређеп 1998: др Д. Ређеп, Зрачна свила, Черевих, у: Радомир Ивановић (ур.), *Књижевно дело Јована Грчића Миленка: зборник радова*, Беоцин: Културни центар, Нови Сад: Прометеј, 132–135.
- Фербер 2007: М. Ferber, *A Dictionary of Literary Symbols*, Second edition, Cambridge University Press, The Edinburgh Building, Cambridge CB2 8 RU.
- Хајдуковић 2009: Л. Хајдуковић, *Ишчињавање особеног знака: Расправе и огледи из књижевности*, Нови Сад: Петроварадин: Алфаграф.
- Чајкановић 1973: В. Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Чајкановић 1985: В. Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Чајкановић 1994: В. Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд: Српска књижевна задруга, Београдски издавачко-графички завод.
- Шлегел 1967: А. В. Шлегел, Предавања из драматургије, у: Зоран Глушчевић (прир.), *Романтизам*, Цетиње: Обод, 78–84.
- Шлегел 1992: Ф. Шлегел, *Разговор о поезији*, Београд: Привредни преглед.

THE SYMBOLISM OF FLOWERS IN THE POETRY OF JOVAN GRČIĆ MILENKO

Summary

In this paper, we primarily examine the presence and function of floral motifs within the entire poetic opus of Jovan Grčić Milenko. We also try to point out the floral motifs that were part of a ritual and which are extremely present in Grčić's poetry. Due to the fact that nature is an important part of the poetic being, it follows and permeates the life of the poet, so we began by explaining and considering the presence of flowers as a part of nature, because it signifies most of his poetic opus, but also as part of the ritual of man's primordial connection with nature which has never been broken. Since we have been researching floral motifs, we especially emphasized the symbolism of flowers (such as roses, basil, snowdrops, violets, peonies) which are mostly represented within Grčić's poetry, and we interpreted the significance and function of the wreath in the collective as well as for individuals. Based on the corpus used in this research, we come to the conclusion about the exceptional presence of floral motifs within Grčić's poetry, either as parts of a ritual, images of nature or symbols of a dearly departed loved one, which we wanted to shed light on in this paper.

Key words: romanticism, Jovan Grčić Milenko, poetry, nature, dearly departed, flowers, ritual

Milica Kandić

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

**ЦВЕЋЕ: ЕКО(ПО)ЕТИКА У КЊИЖЕВНОСТИ,
ЈЕЗИКУ И УМЕТНОСТИ**

Зборник радова са научног округлог стола у овиру XVI међународног
научног скупа *Српски језик, књижевности, уметности*

Лектура и коректура
Ђорђе Ђурђевић

За издавача
мр Зоран Комадина, редовни професор
декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник
Ивана Тодоровић

Штампа
Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

Тираж
150

ISBN
ISBN 978-86-80596-14-3

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09(082)
821.09(082)

НАУЧНИ округли сто Цвеће: Еко(по)етика у књижевности, језику и уметности (2021 ; Крагујевац, Андрићград)

[Зборник радова са научног округлог стола] Цвеће: Еко(по)етика у књижевности, језику и уметности : [у овиру XVI међународног научног скупа] Српски језик, књижевност, уметност: [Крагујевац/Андрићград, 12–14. новембар 2021.] / уредници Никола Бубања, Драган Бошковић, Милош Ковачевић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2022 (Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет). - 432 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на страним језицима уз сваки рад.

ISBN 978-86-80596-14-3

1. Међународни научни скуп Српски језик, књижевност, уметност (16 ; 2021 ; Крагујевац)
а) Српска књижевност -- Мотиви -- Цвеће -- Зборници б) Светска књижевност -- Мотиви -- Цвеће -- Зборници

COBISS.SR-ID 76234249